

pluralističko društvo i demokratski konsensus

milan matić

Poslednjih godina problem *konsensusa* dobija sve značajnije mesto u tokovima društvene misli i posebno u istraživanjima činilaca i procesa društvene integracije, stabilnosti i legitimnosti. Ovi činoci u uslovima ekonomske krize i dinamičnih promena u društvenim strukturama širom sveta postaju presudni faktori daljeg društvenog razvijanja. Pojam konsensusa postaje prihvativljiv analitički koncept ne samo u okvirima sociologije, čiji je osnivač, O. Kont (Comte), među prvima i zapazio integrativnu moć »prečutnih sporazuma o vrednostima i ciljevima« kao fundamentalne armature koja održava društvenu integraciju uprkos svim sukobima i protivrečnostima, već i u istraživanjima kulture, političkih procesa, komunikacija i svih drugih sfera globalnog društvenog sistema. Tako se u mnogim istraživanjima političke kulture, u novije vreme, narušava upotreba pojma »saglasnost« (consent), koji odgovara tradicionalnim predstavama o jazu koji deli vladajuće grupe od većine kojima vladaju, i sve češće uvedi pojam konsensusa, koji proističe iz pluralističke i polarizirajuće strukture savremenog društva.

Teorijske rasprave o konsensusu pokazuju da je to jedan od naj složenijih i najkontroverzijalijih pojmova u društvenim naukama, posebno u njegovoj relaciji s koncepcijama demokratije i demokratske stabilnosti. Preovlađujuće shvatanje da je postojanje konsensusa o fundamentalnim vrednostima i normama društvenog i političkog uredjenja bitan uslov razvijanja demokratskih odnosa, dok neki teoretičari misle da demokratski poredak može postojati »uprkos nerazumevanju ili neslaganju o bazičnim demokratskim i ustavnim vrednostima«. Po ovim shvatanjima, u jezgru svakog konsensusa je sporazum o fundamentalnim pitanjima, koji je slobodno prihvaćen i koji daje vitalnost »osećanjima pripadanja i lojalnosti«, takvom snagom koja obuhvata i priznanje nesaglanošću članova društva s drugim pitanjima koja su za njih od manje vrednosti od onih na koje se odnosi konsensus. U tome bi bio smisao Balfurove (Balfour) teze da je demokratija zasnovana »na sposobnosti sporazumnog prihvatanja i onoga o čemu ne postoji sporazum, ako to drugo nije toliko ozbiljno da podrži ono osnovno«. Na takvoj premisu zasnovani su konsensusni višenacionalni ili višereligijskih, višerasnih i nekih drugih zajednica u kojima je tolerancija uslov opstanka demokratskih odnosa.

U savremenoj političkoj teoriji sve češće se sreću shvatanja po kojima postojanje »viška konsensusa« ne deluje povoljno na razvoj demokratskih odnosa i društveni razvoj u celini. Vitalnost društvenih i političkih sistema izražava se u postojanju ravnoteže konsensusa i *disensusa*, odnosno u plodnoj osmozi podrške i osporavanja, izražavanju mnoštva različitih i protivrečnih interesa, aspiracija i pogleda koji se sučeljavaju i artikulišu u stvaralačke alternative u okviru široko prihvaćenih sporazuma. Interesantna u tom pogledu su istraživanja koja je u periodu izraženog ekonomskog prosperiteta u SAD (1964) proveo R. Lejn (Lane). Ova istraživanja pokazuju da uporedno sa porastom konsensusa, raste konformizam u društvenom i političkom ponašanju, smanjuje se interesovanje i osetljivost za rešavanje javnih pitanja i poboljšanje položaja drugih društvenih slojeva, pojačavaju se osećanja klasnog, religijskog i rasnog pripadanja, iako se ublažavaju sukobi oko rešavanja problema koji iz njih proizlaze. S tim u vezi osiromašuju sadržaji javnog života, raste konzervativizam i odbrana *status quo-a*, kao i apatija i alijsacija.¹ Pokazuje se da postojanje konsensusa nije nužno zavisno od stepena participacije građana u javnom životu i institucijama, jer visok stepen participacije može biti izazvan drugim faktorima (uverenjima koja se odnose na društvene i političke institucije, prinuda, manipulacija itd.), a ne postojanjem konsensusa, odnosno da visok stepen participacije može postojati i u situacijama sukoba i disensusa oko značajnih društvenih pitanja. S druge strane, kako proizlazi iz navedenih istraživanja, visok stepen konsensusa može rezultirati u niskom stepenu društvene i političke participacije. Očito je da konsensus obuhvata centralni sistem vrednosti u okviru postojeće društvene strukture (u ovom slučaju, to su vrednosti ekonomskog položaja društvenih grupa, koje se favorizuju kao prioritete društvene vrednosti), zbog kojih i dolazi do opadanja interesovanja za učešće u izborima i drugim institucijama političkog života i uticaja širih društvenih slojeva.

Protivrečno dejstvo konsensusa na demokratske procese doprinelo je da se u savremenoj nauci drukčije gleda na odnos društvenih sukoba i konsensusa nego u tradicionalnim društvenim teorijama. Dot su se ranije pojmovi saglasnosti i konsensusa (democracy by the consent of the governed), vezivali za posednički individualizam i gradanski liberalizam, a pojam (klasnog) konflikta za marksizam i teoriju revolucije, kao pokretačke snage društvenog razvitka, danas se zna da su konflikti naličje konsensusa i često osnova za njihovo dublje i trajnije društveno utezljene. Poznato je da su neki oblici konsensusa u pojedinim zemljama nastojali kao rezultat prethodnih sporova, rasprava i sukobljavanja oko mesta i uloge određenih institucija ili, prava, položaja i uloge društvenih grupa ili drugih značajnih društvenih pitanja.² Otuda je potiskivanje sukoba oko pitanja značajnih za održavanje »centralnog sistema vrednosti i ciljeva« put za pretvaranje demokratskih konsensusa u privremene kompromise, čije nagomilavanje može zaoštrevati društvene sukobe, zamagljivati predstave širih slojeva građana o osnovnim ciljevima razvoja i smanjiti njihovu podršku tim ciljevima. Umerena ravnoteža ciljevima razvoja i smanjiti njihovu podršku tim ciljevima. Umerena rav-

značajnim društvenim pitanjima, uslov je razvijanja demokratskih odnosa i brana nastojanju »formalnih konsensusa«, koji izazivaju ambivalentciju i dvojstvo u odnosu na vrednosti i ciljeve društvenog razvoja.

Razvijanje konsensusa je proces u kojem ni u jednom društvenom sistemu ne učestvuju podjednako sve društvene grupe, jer među njima objektivno postoje značajne razlike u stepenu interesovanja i participacije u društvenim pitanjima, kao i u stepenu poznavanja tih pitanja i puteva za njihovo dalje rešavanje. Na stvaranje demokratskih konsensusa veliki uticaj imaju političke partije, koje, po pravilu, okupljaju najaktivnije društvene grupe (iako svi politički aktivni delovi društvene strukture ne moraju biti obuhvaćeni sastavom političkih partija). U savremenoj teoriji se smatra da postojanje visokog stepena konsensusa u društvenim grupama koje su politički najaktivniji, ima presudan značaj za razvijanje šireg demokratskog konsensusa u društvu kao celini. U tom kontekstu veoma su značajna pitanja: na koji način se organizuju političke partije i društvene grupe; da li one deluju kao faktor spajanja i manipulacije u razvijanju konsensusa, ili kao jedna od ravnopravnih kreativnih snaga u razvijanju društvenih sporazuma; na koji način komuniciraju sa širim društvenim slojevima i na koja pitanja usmeravaju svoje aktivnosti u razvijanju demokratskih konsensusa? U otvorenim i demokratskim sistemima obaveze organizovanih i aktivnih političkih snaga u procesu razvijanja konsensusa su složenije i neuporedivo veće nego u zatvorenim i nedemokratskim političkim kulturama. Odustvo konsensusa u odnosu na najšire i osnovne zajedničke ciljeve i vrednosti društva, naročito u periodima većih ekonomskih i drugih društvenih kriza, dovodi do erozije demokratskih institucija i njihove regresije u neki oblik totalitarizma, koji se zasniva na iznudjenju i dirigovanju konsensusa i prinudi kao osnovnom sredstvu održavanja dominacije vladajućih manjina.

U velikim i krupnim društvenim promenama i novim društvenim orientacijama i uslovima, do izražaja dolaze razlike među društvenim i političkim sistemima, u tom smislu što u nekim postoji znatno veća otporna snaga demokratskih institucija nego u drugim. Te razlike nastaju, pre svega, u zavisnosti od mera u kojoj politička kultura pojedinih zemalja u svojoj osnovi sadrži autentične i slobodno prihvaćene demokratske konsensuse, nasuprot prividnim saglasnostima i labavim kompromisima. Otporna snaga demokratskih sistema zavisi ne samo od rasprostranjenosti konsensusa o ključnim vrednostima i ciljevima demokratskog društva (pozitivna i podržavajuća strana konsensusa), već i od konsensusa o putevima i »pravilima igre«, kojima se ti ciljevi i vrednosti razvijaju i održavaju. Ukazuje se na primer, na činjenicu da ni u jednom društvu ne postoe samo i isključivo institucije demokratskog odlučivanja i participacije, već i one institucije čiji je cilj racionalno i efikasno odlučivanje i izvršavanje i održavanje autoriteta (državne i druge slične institucije), koje u složenim uslovima savremenog društva predstavljaju uslov postojanja i razvijanja demokratskih odnosa. Konsensus koji se odnosi na ulogu i odgovornost takvih institucija društvene organizacije, razvijanje osetljivosti i tolerancije prema njihovom radu, očekivanje da one u punoj meri ostvaruju svoju društvenu ulogu (permisivni konsensus), bitne su komponente svake demokratske i pluralističke političke kulture, i premise demokratske stabilnosti.

Iz prethodnih razmatranja vidljivo je da demokratski konsensus ne znači uniformnost u interesima, potrebama, ciljevima, uverenjima i očekivanjima, odnosno da on nije u suprotnosti, već da, naprotiv, proizlazi iz pluralističkog društva u kojem je *identitet* (»demokratija – autonomija«, Burdeau) uslov *zajedništva* (»demokratije – participacije«) i *vice versa*, odnosno u kojem je konsensus ona široka osnova zajedništva u kojoj svaki društveni subjekt može stvaralački i aktivno da traži i nalazi meru svojih mogućnosti i ostvarivanje svojih težnji. Društvo sivila, uniformnosti i prinudnih niveličaja rizikuje ne samo gušenje društvenih energija i potencijala, već i plodne konsensuse u bitnim pitanjima svoje istorijske egzistencije i perspektive, pa prema tome i sopstvenu stabilnost. Razumljivo, danas više nije dovoljno govoriti o odnosu pluralizma i konsensusa u granicama tradicionalnih iskustava i tradicionalnih institucija, u kojima se rešavalo pitanje odnosa pluralizma i konsensusa. U savremenim uslovima sve više se nameću pitanja autentičnog društvenog pluralizma, slobodnijeg od različitih oblika posredovanja, predstavljanja, u onim oblicima društvenog organizovanja koji potpuno oslobađaju snage ljudskog stvaralaštva i demokratskog društvenog razvijanja. Više nego ranije, u pitanju su stvari i izvorni, a ne samo formalni konsensi koji se opravdava održavanja i legitimnost *status quo-a*.

Vreme u kojem živimo nije samo doba novih izazova društvenim konsensusima, već i izazova *novim* društvenom konsensusima. Suočavanje s potrebama novih konsensusa proizlazi, pre svega, iz nagomilavanja protivrečnosti u okvirima postojećih društvenih odnosa i otvaranja mnogih novih i krupnih problema i protivrečnosti savremenog društva i civilizacije, koji se javljaju ne samo u pojedinim zemljama, već i u međunarodnoj zajednici i svetskom društvu u celini. Razvoj velikih tehnoloških sistema, nevidjeni rast sredstava i oblika komuniciranja i razmene u svetu, migracije radne snage i ljudi, koje dobijaju razmere »seobe naroda«, nacionalna emancipacija naroda i zemalja i snažna međuzavisnost ekonomskih i društvenih sistema, potenciraju u velikom broju zemalja i u međunarodnim odnosima elemente pluralizma i otvaraju probleme konsensusa. Priroda modernih proizvodnih snaga, u kojima stalno raste ideo nauke i znanja i uzajamnost u tehnološkim procesima i velikim proizvodnim celinama, sve više traži jačanje uloge zainteresovanih i aktivnih ljudi i društvenih grupa, njihovu uzajamnu demokratsku kooperaciju i participaciju. Bez tog bi mehanička i jednostrana komunikacija iz posebnih centara privrednog i društvenog usmeravanja bila praktično neostvarljiva. Pluralizam i konsensus na demokratskim osnovama postaju *conditio sine qua non* razvoja savremenih društava, privrede i međunarodne saradnje (oni su, zapravo, uslovi jedno drugom). Bez njih bi neminovalo nastojati regresivni i entropični procesi u savremenom društvenom razvoju. Svemu ovome treba dodati i nova zajednička pitanja i izazove modernog društva i civilizacije, kao što su problemi krize energije, porasta stanovništva, tektonskih pokreta u socijalnoj strukturi, vezanih za ekspanziju obrazovanja i probleme otvaranja novih radnih mesta, ugrožavanja čovekovih okolina i disproporcije između ogromnih troškova naoružavanja dvaju blokova i izdataka za poboljšanje životnih uslova čovečanstva. Sve ova pitanja objektivno više nisu uska pitanja »nacionalnih ekonomija« (jer nema čistih nacionalnih ekonomija ni u pogledu sastava radne strukture stanov-

ništa ni u pogledu obuhvatanja strukture i funkcionalnih osnova pojedinih ekonomija), već problemi jednog pluralističkog i složenog društva i sveta, u kojem konsensusi ne mogu više biti stvar samo metropoljskih centara ili užih povlašćenih grupa, već sve više širokih društvenih slojeva. Uostalom, pluralističku društvenu osnovu demokratskih konsensusa i širenje socijalnih okvira za njegovo razvijanje, nejavljuje izrazita politizacija društvenih slojeva, naročito mlađih generacija, do koje dolazi u uslovima današnje ekonomske krize, nužnosti izlaženja na viši nivo tehnološkog razvijanja i sporazumevanja o ključnim problemima strategije razvoja pojedinih zemalja i svetskog društva kao međunarodne celine. Problemi konsensusa se zaoštavaju u tom smislu da nikako više ne može autarhijom i zatvaranjem rešavati ne samo šire, nego i sopstvene probleme, i zbog toga što pod teretom nagomiljenih protivrečnosti prethodnih etapa razvoja i novih otvorenih pitanja društva i civilizacije, broj alternativa za uspostavljanje pravnih demokratskih sporazuma nije veliki, već znatno sužen i ograničen. Upravo zato oni moraju biti zajednička stvar ne samo privredno razvijenih područja i zemalja, već i ravноправnog sudežovanja zemalja u razvoju, čiji je položaj jedan od izvora nestabilnosti u međunarodnoj ekonomiji i društvenom razvijanju širom sveta.

PLURALIZAM I KONSENSUS U SAVREMENOM JUGOSLOVENSKOM DRUŠTVU

Pre socijalističke revolucije i samoupravljanja, narodi i narodnosti koji žive na tlu Jugoslavije nisu u svom istorijskom razvoju imali dubljih demokratskih tradicija. Doduše, u svim narodima je od davnina bila snažno prisutna patriotska i slobodarska tradicija, koja je istovremeno obuhvatala i težnje za samobitnošću i zajedništvo, najpre u smislu oslobođenja od tudinskog jarma i odbrane nezavisnosti zajedničkim snagama, a zatim sve više i u smislu socijalne emancipacije i stvaranja zajedničkog, istorijski pravednjeg i naprednjeg društva. Prvobitna osnova konsensusa u jugoslovenskom društvu, pored srodnosti i prirodnog osećanja zajedništva i međusobne sudbinske uzajamnosti i zavisnosti, bila je upravo u tim slobodarsko-patriotskim i socijalno-oslobodilačkim streljenjima naroda i narodnosti. To zajedničko obeležje njihove borbe i istorije na ovim prostorima dolazi sve više do izražaja i ubličava se u dugim periodima otpora tudinskoj vlasti, pritiscima i aspiracijama osvajačkih naroda i otpora nenačordnim i eksploratorskim režimima, čije je prisustvo na Balkanu bilo posebno snažno i uporno. Tragovi konsensusa o zajedništvu i samobitnosti jugoslovenskih naroda i narodnosti mogu se pratiti i do dalje istorijske prošlosti, do vremena u kojima su jugoslovenski narodi opstajali u okvirima velikih »tamnica naroda«, kao što su otomanska i habzburška imperija. Međutim, ni posle oslobođenja od tudinske dominacije, u okviru društva i političkog režima klase i nacionalne eksploracije nisu mogla biti prevaziđena teška iskustva prošlosti, niti ostvarene autentične istorijske težnje naroda, što snažno dolazi do izražaja u socijalnoj misli i literaturi već krajem prošlog i početkom ovog veka.

Mi smo tvrdili da snaga društvenih konsensusa u najvećoj meri zavisi od realnih uslova i puteva kojima su ti konsensusi stvarani, do doprinosa koji su subjekti konsensusa dali njegovom stvaranju i vrednosti koju za njih taj konsensus ima. Otpori, borbe i sukobi kojima je kroz duge periode obeležen proces zasnivanja konsensusa o zajednici jugoslovenskih naroda i narodnosti, koji obuhvataju i borbu za nacionalno i socijalno oslobođenje, pokazuju da savremeno zajedništvo naroda i narodnosti Jugoslavije ima vitalni i centralni značaj za sve narode i narodnosti, za njihov razvoj i dalju istorijsku perspektivu. Konsensus o zajedništvu je plod dugih i dramatičnih istorijskih iskustava, saznanja i iskušenja. Njegova prava vrednost oprobana je u daljoj i bližoj prošlosti odolevanjem veoma snažnim spoljnim pritiscima i unutrašnjim protivrečnostima.

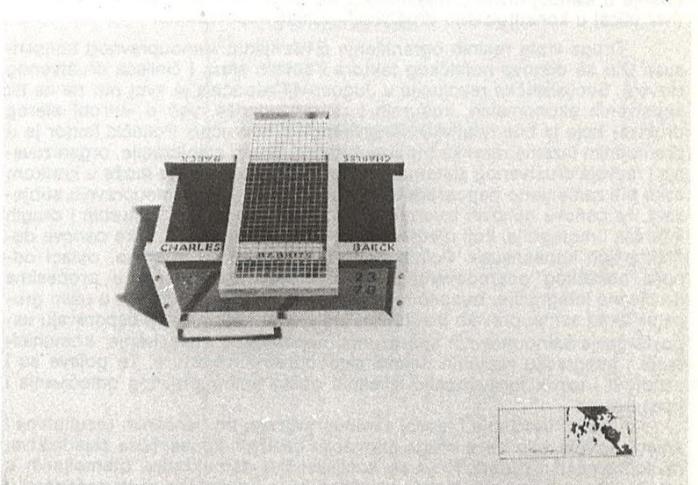
Konsensusi na kojima se zasniva jedinstvo i zajedništvo jugoslovenskog društva obuhvataju istorijske, socijalne i političke osnove tog zajedništva, koje polaze od prihvatanja i priznavanja nacionalnog, kulturnog, i socijalnog pluralizma i slobode izražavanja identiteta i opredeljivanja različitih društvenih entiteta, od socioprofesionalnih do verskih i uz odgovarajuće demokratske oblike usklađivanja njihovih zajedničkih potreba, aspiracija i interesova. Takvoj koncepciji i strukturi tudi su unifikacija i unitarizam, kao i bilo koji drugi oblici centralističkih monopolija i hegemonizma. Otuda i razvijanje demokratskog konsensusa u uslovima jugoslovenskog društva objektivno ne može polaziti od negacije postojećeg pluralizma društvene strukture i interesa, jer bi to značilo potiskivanje autentičnih društvenih težnji i energije, koje su neiscrpni potencijal budućeg društvenog razvoja i demokratske društvene integracije. Kako ističe E. Kardelj: »Naše društvo nije ni monolitno ni amorfno. Ono je celina društveno-istorijski uslovljenih diferenciranih interesa.«

U stvari, pluralizam različitih društvenih interesa pokrenula je socijalističku revoluciju, koja je stvorena zbog dubokih kriza socijalnih i međunarodnih odnosa u starom društvu i uništavanja nacionalne slobode i nezavisnosti od stranih zavojevača i okupatora. U tim sudbonosnim danima istorije jugoslovenskih naroda i narodnosti, stari voluntaristički i posrednički konsensusi i kompromisi vrhova vladajućih klasa i političkih stranaka, u kojima su autentične težnje naroda za slobodom, samobitnošću i zajedništvom bile gušene i zanemarivane, ali ne i razorene, zamjenjeni su novim i izvornim sporazumima o slobodnom opredeljivanju i nacionalnoj ravnopravnosti se utemeljuje i razvija na novim socijalnim osnovama, slobodama, pravima i odgovornostima, odnosno otvorenim mogućnostima svestrane stvaralačke afirmacije i razvijanja svih subjekata i delova jugoslovenskog društva i društvene zajednice u celini. Tek u ovom procesu, najrazličitiji društveni subjekti postaju svesni svog položaja i uloge u jugoslovenskom zajedništvu i svetu, uzroka koji su ih suprotstavljali i razjedinjavali i istorijskog smisla zajedništva. A taj smisao je u nacionalnoj emancipaciji svakog člana zajednice ponosob i svih zajedno, kao i u njihovoj afimaciji i ukličivanju u svetske progresivne procese i međunarodnu zajednicu kao dostojnijim i ravnopravnim članova. Zbog toga su socijalistička revolucija i samoupravljanje odlučujući procesi koji su omogućili svestrano i raznovrsno povezivanje društvenog pluralizma i demokratskog konsensusa i razvijanje jednog istorijski novog, bogatijeg i dubljeg demokratskog odnosa i komuniciranja svih delova jugoslovenskog društva. Taj proces nije završen, i dalje je otvoren u sebi, prema svetu i prema budućnosti.

Ako je prva faza socijalističke revolucije u Jugoslaviji (faza narodnooslobodilačke borbe i posleratnog političkog učvršćivanja osnova društvenog poretku) bila faza mobilizacije socijalnog i nacionalnog pluralizma kao osnove novih društvenih i demokratskih konsensusa, onda su uvođenje i razvoj samoupravljanja značili dalje institucionalno utemeljenje i bitno proširivanje ovog procesa u složenom i razvijenom sistemu socijalističke samoupravne demokratije. Institucionalna organizacija političkog sistema socijalističkog samoupravljanja u celini je uređena kao najširi okvir razvijanja demokratskih konsensusa na osnovama pluralizma samoupravnih interesa. Ključne komunikativne oznake ovog sistema su sloboda i neposrednost u odnosima, zajedništvo i ravnopravnost društvenih subjekata, umesto odnosa subordinacije i prinude, što podrazumeva i simultanost i višedimenzijsku u procesima komuniciranja i odlučivanja u političkim, ekonomskim i kulturnim procesima i u odnosima osnovnih samoupravnih organizacija i zajednica prema institucijama i oblicima šireg društvenog organizovanja, u kojima se odlučuje o zajedničkim društvenim pitanjima.

U uslovima samoupravljanja bitno se proširuju institucionalni oblici i mogućnosti da izražavaju pluralizma društvenih interesa, broj subjekata koji učeštuju u konstituisanju društvenih sporazuma i odluka i krug, odnosno značaj pitanja koji je obuhvaćen samoupravnim sporazumevanjem i društvenim dogovaranjem. Od posebnog interesa za najširi krug radnih ljudi i građana je razvijanje konsensusa i uticaja na one odluke u kojima se spaža ekonomska i politička moć, tj. na odluke o raspodeli plodova društvenog rada, kao i na dogovore u oblasti privrednog i društvenog planiranja, koji omogućuju proširivanje svesti i komuniciranja o širim i složenijim pitanjima i uslovima razvoja društva, izvan granica pojedinih organizacija društvenog rada. Utemeljene na društvenoj svojini, kao preovlađujućem obliku vlasništva, ovi društveni dogovori skraćuju put i kanale komuniciranja građana o najvažnijim problemima zajedničkog rada, života i daljeg razvijanja društva, tako da sadržaji političkog komuniciranja postaju konkretni saštveni deo političkog učešća ljudi, a ne posredničkog dogovaranja među političkim partijama i drugim sličnim grupama, kojima se unapred poverava društveni mandat za rešavanje ovih i drugih sličnih pitanja. Državni organi, administracija i stručno-analitički centri i institucije imaju u ovim procesima određenu komplementarnu i zaštitnu ulogu, odnosno ulogu društvenih službi, ali oni ne arbitriraju autoritetom vlasti među pojedinim delovima društva, jer ovim pripada pravo redovnog uređivanja pitanja od zajedničkog interesa i usmeravanje društvenih procesa. Tek kad u odnosima medju samoupravnim subjektima nastanu sukobi koji ugrožavaju blagovremeno doношење neophodnih dogovora, ili takvi odnosi u kojima se nanosi šteta društvenim interesima ili samoupravnim pravima radnika, skupština donosi autoritativne odluke vlasti, kojima se takve situacije i odnosi uklanaju iz pojedinih radnih i društvenih sredina. To pokazuje da normativna rešenja sistema idu u tom pravcu da samoupravno odlučivanje postane preovlađujući i »normalni« oblik sporazumevanja i dogovaranja, a uloga države supsidijerna i sekundarna, odnosno svedena na najuži krug neophodnih zaštitnih i interventivnih funkcija. Razume se, obima aktivnosti državnih organa u realnim odnosima prvenstveno zavisi od toga u kojoj meri radni ljudi i građani uspešno koriste otvorene mogućnosti neposrednog sporazumevanja i dogovaranja, i koliko pri tom poštuju utvrđena »pravila igre«, odnosno utvrđena zajednička merila u raspodeli raspoloživog dohotka i druge važeće društvene principe. Uloga države, isto tako, zavisi i od karaktera i oštirine sukoba oko pojedinih društvenih pitanja i efikasnosti delovanja samoupravnog mehanizma u njihovom uređivanju. U svakom slučaju, jugoslovenska samoupravna praksa je prvi istorijski pokušaj da se ključna društvena pitanja uređuju konsensusima i dogovorima samoupravno organizovanih radnih ljudi i građana, a ne na principu užih vlasničkih monopolija i ugovora, odnosno putem državne vlasti i prinude.

Karakter društvenog sporazumevanja i komuniciranja u samoupravljanju dobro se vidi iz društveno-ekonomskog položaja radnih ljudi i građana, novih prava i odgovornosti s kojima nastupaju u procesima samoupravnog sporazumevanja i u svim drugim političkim procesima u samoupravnom sistemu. Društveni položaj radnih ljudi i građana, utemeljen u prvim fazama revolucije, razvojem samoupravljanja znatno se menja, na taj način što ljudi i njihove zajednice, pored klasičnih individualnih i kolektivnih prava, stiču potpuno nova, fundamentalna društvena prava, među kojima, pre svega, pravo rada društvenim sredstvima i pravo na samoupravljanje. Oba ta prava su kompleksna prava koja obuhvataju niži konkretne ovlašćenja u oblasti odlučivanja o udruživanju rada i sredstava, o raspolažanju dohotkom i raspodeli ličnih dohotaka, upravljanju širim procesima društvene reprodukcije od opštine do Federacije i posebno u oblasti usmeravanja rada i razvoja os-

novnih društvenih delatnosti (obrazovanje, kultura, nauka, socijalno osiguranje, zdravstvo i sl.), kao i u donošenju svih značajnih odluka u društvenim i samoupravnim telima u uređivanju odnosa u široj društvenoj zajednici. Mnoga klasična prava građana, kao što je pravo na informisanje i obrazovanje, sloboda kretanja i zapošljavanja i sva prava ličnosti, dobiju novi i dublji smisao i značaj kao uslov da se efikasno ostvaruju dva pomenuta fundamentalna prava, jer pravo rada društvenim sredstvima i pravo na samoupravljanje mogu uspešno ostvarivati samo ljudi koji u punoj mjeri uživaju i sva druga lična i kolektivna prava.

Jedna od najvažnijih promena u uslovima razvijanja konsensusa na osnovu samoupravnog pluralizma je promena u društvenom položaju i ulozi političkih organizacija, pre svega Saveza komunista i Sindikata. U prvim posleratnim godinama, u uslovima državne svojine, Savez komunista delovao je neposredno preko državnog aparata i bio u sprezi sa tim aparatom kao faktorom učvršćenja društvenog sistema i političkog usmeravanja. Razvojem samoupravljanja, Savez komunista se održice upotrebe državne vlasti kao sredstva svog uticaja i postaje jedan od ravnopravnih učesnika i faktora društvene svesti u pluralizmu samoupravnih interesa, delujući kao snaga idejnog i teorijskog usmeravanja samoupravljača unutar samoupravnih institucija. Umesto »partije-vlasti«, Savez komunista postaje »partija-ideja«, odnosno savez idejno najnaprednijih delova radničke klase, koji se bori za progresivne odluke i rešenja u otvorenem demokratskom mehanizmu, odnosno za slobodno i svesno prihvatanje progresivnih inicijativa i rešenja od strane većine samoupravljača. Posebna uloga SK je da održava društvene konsensuse i koheziju pitanjima od dugoročnog društvenog interesa i da se bori za poštovanje principa i pravila ponašanja koji su zajednički prihvaćeni i utvrđeni ustavnim i programskim opredeljenjima samoupravnog društva. Na taj način, uprkos velikom mnoštvu najrazličitijih interesa i afilijacija u ogromnom broju mesta na kojima teče društveno sporazumevanje i odlučivanje, poštovanje osnovnih ustavnih i drugih načela i rešenja omogućuje organizованo, svesno i zajedničko kretanje napred, uz jačanje demokratske društvene integracije i kohezije.

OTVORENA PITANJA RAZVIJANJA DEMOKRATSKOG KONSENSUSA U SISTEMU SOCIJALISTIČKOG SAMOUPRAVLJANJA

Između principijalnih ustavnih rešenja i otvorenih mogućnosti razvijanja dubljih demokratskih konsensusa na osnovama samoupravnog sporazumevanja, društvenog dogovaranja i demokratskih oblika odlučivanja i društvene prakse, u kojoj se ostvaruje demokratska transformacija etatističke u samoupravnu strukturu društva, razumljivo, ne postoji nikakva garantovana i automatska podudarnost i sklad. Reč je o otvorenom društvenom procesu koji pokazuje osnovni i dugoročni smer promene u razvijanju društvenog konsensusa na osnovu pluralizma izvornih društvenih interesa različitih delova društva, čiji se dosadašnji praktični rezultati ne mogu osporavati. Ali, taj proces je još uvek opterećen mnogim protivrečnostima i ograničenjima koja moraju biti eliminisana dugoročnim i organizovanim naporom društvenih sanaga u dugoročnjoj perspektivi društvenog razvoja. Promene koje se projektuju i otvaraju uvođenjem samoupravljanja svestrane su i duboke, a odnose se na menjanje osnovnih sfera društvenog sistema, od odnosa među ljudima u radu i raspodeli rezultata rada, do položaja ljudi i zajednice, oblika društvene integracije i aktiviranja ljudskih i drugih razvojnih potencijala i energija, koji su u ranijim fazama bili potisnuti i zanemareni.

Takav razvoj ima osnovu i kvalitativni smisao u razvijanju demokratskog konsensusa i demokratske političke kulture, bez kojih nikakav linearni ekonomski razvoj ne bi mogao urodit plodovima oslobođenja ljudskog rada i višim i humanijim oblicima demokratskog života. Širina i složnost ovog otvorenog poduhvata integralne društvene rekonstrukcije, koji pred sobom nema gotovih recepata ni dužih istorijskih iskustava, sam je po sebi ograničavajući faktor savremenih dometa samoupravne prakse u odnosu na potencijalnu snagu samoupravljanja i konsensusa o pluralizmu samoupravnih interesa. U široke procese demokratskog odlučivanja i komuniciranja uključene su milionske mase ljudi, među kojima veliki broj stanovnika koji je u prethodnim periodima živeo u ekonomski i kulturno zaostalim, ruralnim sredinama, bez dovoljno autentičnih demokratskih iskustava ili čak pod bremenom iluzornih iskustava političke tradicije prošlosti, u kojoj je većina ljudi bila pasivni objekti političkih manipulacija. I u sadašnjoj društvenoj strukturi, sastav radničke klase, čiji je konsensus u jezgru društvenog sporazumevanja i odlučivanja, složen je, heterogen, pa i heteronoman. Veliki broj radnika i porodica živi u dvojnom produkcionom odnosu: u fabriki i istovremeno na malom seoskom posedu ili okućnici, a to znači i sužavanje mogućnosti za uključivanje u samoupravne procese, za izražavanje specifičnih interesa i efektivni uticaj u konstituisanju društvenih odluka i sporazuma.

Druga vrsta realnih ograničenja u razvijanju samoupravnog konsensusa tiče se odnosa političkog faktora i ostalih sfera i činilaca društvenog razvoja. Socijalistička revolucija u Jugoslaviji započela je svoj put ne na tlu sopstvenih ekonomskih, kulturnih i drugih odnosa, već u »utrobi starog društva« koje je bilo relativno nerazvijeno i protivrečno. Politički faktor je u prethodnim fazama razvitku bio najznačajniji činilac stabilizacije, organizovanja i razvoja društvenog sistema. Prisustvo ovog faktora ne može u kratkom roku biti zamjenjeno neposrednim oblicima integracije samoupravnih subjekata, na osnovu njihovih izvornih ekonomskih, socijalnih, kulturnih i drugih interesa i motivacija, koji ujedno znače izražavanje pluralističke osnove demokratskih konsensusa. Politizacija i teritorijalizacija interesa, ostaci odnosa političkog posredovanja i predstavljanja, arbitriranje u procesima društvene integracije, izvesne tendencije autarhije i odlučivanja u užim grupama izvan samoupravnih institucija, ujedno su i faktori koji usporavaju uspostavljanje samoupravnog sporazuma, neposredno povezivanje, komuniciranje i integraciju različitih delova samoupravne strukture. Te pojave su i simptom i uzrok formalizacije izvesnih oblika samoupravnog odlučivanja i konsensusa.

Iako su uvođenje i razvoj samoupravljanja, po osnovnim rezultatima i smeru razvoja, bile nove snage afirmacije bazičnih konsensusa zajedništva, ravnopravnosti i opredeljenja za socijalističku demokratiju, utemeljenih u revoluciji, u sadašnjim uslovima manifestuju se i određene protivrečnosti u

procesima daljeg razvijanja društvenog konsensusa na osnovama pluralizma samoupravnih interesa. U prethodnim etapama razvoja, proces decentralizacije i propulsivnosti sistema razvijali su se brže od tokova samoupravne integracije i efikasnosti institucija da ostvaruju neophodnu sintezu interesa na samoupravnim osnovama. Ova asinhroničnost je unekoliko razumljiva već i zbog činjenice da je proces demokratizacije i samoupravne transformacije bio veoma dinamičan, i da je prva faza tog razvoja prirodno bila obeležena težnjama za potpunijim izražavanjem samobitnosti i identiteta pojedinih delova društvene strukture i sistema. Međutim, pojava kriznih i stagnantičkih tendencija u ekonomiji i otežani uslovi privredovanja, koji koincidiraju s iscrpljivanjem mogućnosti ekstenzivnog investiranja i privredovanja uz povećane unutrašnje emisije i spoljašnje zaduživanje, zaoštrevaju pitanje kvalitativnih promena u privredovanju i bitno sužavaju izbore racionalnih odluka. A to se može ostvariti samo potpunijem razvojem samoupravljanja i razvijenijem socijalno-klasnim konsensusima i oblicima integracije samoupravnih subjekata, na osnovama jačanja radnoproduktivnih potencijala i orientacije, odnosno efikasnosti privredovanja u samoupravnom društvu u celini.

Razvijanje plodnih samoupravnih konsensusa podizanju nivoa produktivnosti rada i efikasnijem korišćenju značajnih potencijala u ovoj fazi razvoja, bitan je činilac jačanja materijalne osnove samoupravljanja ovoj fazi demokratske stabilnosti jugoslovenskog društva. To podrazumeva i značajne napore na uklanjanju protivrečnosti u društvenom i ekonomskom položaju određenih delova društvene strukture. Upravo zato ta promena pretpostavlja jačanje društvenog uticaja radničke klase i njene vodeće političke snage, koji se nalaze pred složenim zadacima uklanjanja različitih protivrečnosti i otpora koji stope na putu dalje i još potpunije integracije društva na osnovama pluralizma samoupravnih interesa i afirmacije strategijskih ciljeva socijalističkog preobražaja jugoslovenskog društva.

NAPOMENE:

1 Tako misli H. J. Mc Closky, *Consensus and Ideology in American Politics*, A. Polit. Science Review, Cf. P. H. Partridge, *Consent and Consensus* MacMillan, London 1971, p. 96.

2 R. Lane, *Political Man*.

3 Partridge (op. cit. pp. 103-4) navodi kao primer pretvaranja konflikta u konsensus rasprave i borbe oko uloge sindikata u Engleskoj, u kojima se konačno pokazalo da uloga sindikata nije suprotna »centralnom sistemu vrednosti« i ciljevima sistema, već da može doprineti njegovom razvoju.

4 E. Kardelj; *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*, Beograd 1977. str. 94.

5 Već citirana studija E. Kardelja, o pravcima razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, govori o osnovnim institucijama tog sistema, federalizmu, samoupravnom sporazumevanju i društvenom dogovaranju, delegatskom sistemu itd., upravo sa stanošišta autentičnih demokratskih konsensusa.

enigmatska kompozicija

svetlana gajinov

MILENI PAVLOVIĆ BARILI

Širom otvorena kapija sa bakarnim lokotom
Popusti Svet unutra učvršćen bedemom
Levo vodi staza šimšira do česme
Sa četiri dorska stuba bez kupole
Trinaest lukova ove primiše tišinu
I kalemlijene žute pužavice primiše
Na konak tela kraljeva i konjovodaca

Nedaleko čovek koji dene seno u plast
Dva bora ispred kuće i svake nedelje
Pokošen engleski travnjak Žubori potokom
Niz strmu tursku kaldrmu U hotel
Stiže novi portir sa koferom
Kraj puta drvo drvo je puno crvenih plodova
Vidi čovek sa koferom
Žubor se ulive u uši i teče dalje niz ulicu

Odve nema nikog sem stogodišnjih staraca
Svi su pomrli Eno tamno groblja
Za deset godina neće tamno biti groblja
Povadiće kosti i napraviti anatomska učila
Počupati korov Možda neće biti ni klupe
Na koju će moći sesti i odmoriti se putnik
Neće biti ni putnika ni klupe
Žene ovde nemaju dugačke kose a muškarci
Nose košulje zavrnutih rukava do lakata
Denu seno u avgustu

Do njegove kuće Kuće P-a mora se preći most
Zatim ogroman vrt sa sibirskim brezama
Koji okružuje kuću Žena mu već treću godinu
Nosi crnu Iz profila lici na Rimljanku
Ispred gvozdene kapije sa šiljcima
Po ceo dan leže dva vučjaka